

RECENZJA
rozprawy doktorskiej Pani Katarzyny GAD
na temat:
POLICJA WOBEC PRZESTĘPSTWA HANDLU LUDŹMI

1. Podstawa formalno-prawna recenzji

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska Pani **mgr Katarzyny GAD** pt. *Policja wobec przestępstwa handlu ludźmi*, opracowana pod naukowym kierunkiem **dr. hab. Jerzego TELAKA, prof. WSEWS** przy udziale promotora pomocniczego **dr Ireny Malinowskiej**. Recenzję sporządzono w związku ze wszczęciem przez Senat Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie postępowania w sprawie nadania Autorce dysertacji stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych - w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie.

Podstawę przygotowania recenzji stanowiły:

- 1) ustawa z dnia 03 lipca 2018 r. *Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669);
- 2) ustawa z dnia 14 marca 2003 r. *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki* (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1789);
- 3) rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. *w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu o nadanie tytułu profesora* (Dz. U. z 2018 r. poz. 261);
- 4) uchwała Nr 141/IV/2020 Senatu Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie z dnia 22 grudnia 2020 r. *w sprawie powołania recenzentów w przewodzie doktorskim mgr Katarzyny GAD*.

Analizując przedłożoną do oceny dysertację należy stwierdzić, że spełnia ona wymagania określone w obowiązujących przepisach prawnych, **co pozwala na dokonanie jej recenzji.**

2. Znaczenie podjętego tematu

Handel ludźmi nazywany współczesnym niewolnictwem jest zjawiskiem globalnym wciąż wyraźnie obecnym w przestrzeni bezpieczeństwa człowieka. Ofiarami sprawców tego przestępczego procederu każdego roku stają się miliony ludzi: kobiet, dzieci i mężczyzn. Handel ludźmi jest różnie interpretowany i ma wiele ujęć definicyjnych, które określają jego istotę oraz wieloaspektowość. Najogólniej oznacza on wszelkie działania i formy wyzysku człowieka. W literaturze przedmiotu do często opisywanych form handlu ludźmi należą m.in.:

- 1) handel dziećmi odbywający się, celem zatrudniania ich do służby domowej (również w krajach rozwiniętych), wykorzystywanie ich jako taniej siły roboczej, a także do świadczenia różnego rodzaju usług seksualnych (np. w ramach tzw. turystyki seksualnej) itp.;
- 2) handel kobietami, polegający na nakłanianiu ich do wyjazdów zagranicznych do pracy w innym charakterze, a następnie zmuszanie ich do świadczenia prostytutki, również bezpośrednio nakłanianie kobiet do wyjazdu za granicę celem uprawiania prostytutki, związane z przedstawianiem im nieprawdziwego obrazu warunków, w jakich będą pracowały;
- 3) handel taną siłą roboczą, osoby takie za swoją pracę otrzymują wynagrodzenie niższe niż dopuszczalne prawem danego kraju, a praca i pobyt są nielegalne;
- 4) handel narządami, w większości państw nielegalna sprzedaż organów do przeszczepu, pobieranych od żywych dawców w krajach ubogich za niewielką opłatą, również od dzieci, niekiedy porywanych i zabijanych w tym celu, także od skazańców po wykonaniu egzekucji itp.¹.

Ponadto podkreślenia wymaga fakt, że handel ludźmi wiąże się z naruszaniem praw człowieka, a także pozbawianiem go godności przynależnej każdej istocie ludzkiej. Głównym powodem wręcz eskalacji tego zagrożenia dla bezpieczeństwa indywidualnego i społecznego człowieka na przestrzeni ostatnich lat są znaczące korzyści finansowe. Na podstawie raportu

¹ A. Wąska, *Kodeks Karny. Część szczególna. Tom II. Komentarze do artykułów*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 42.

Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości handel ludźmi każdego roku przynosi grupom przestępczym dochód oscylujący wokół 32 miliardów dolarów².

Analizując to zjawisko w aspekcie kryminologicznym zasadnym jest uznać je za jeden z przejawów międzynarodowej przestępczości zorganizowanej. Według *Kodeksu karnego z 1997 r.* handel ludźmi definiowany jest jako czynności sprawcze, które obejmują:

- 1) werbowanie, czyli zaciąganie, zjednywanie i nakłanianie;
- 2) transport, a więc przemieszczanie czy przewożenie osób przy zastosowaniu środków komunikacji;
- 3) umieszczanie w inny miejscu, czyli dostarczanie;
- 4) przekazywanie, dawanie, powierzanie celem dysponowania;
- 5) przechowywanie, przetrzymywanie w ukryciu, zatrzymywanie w jednym miejscu bądź przyjmowanie osoby czy zatrzymywanie przekazanej osoby³.

Ważne jest, że w celu wypełnienia znamion przestępstwa tego procederu, czynności te powinny zostać zrealizowane przy zastosowaniu: uprowadzenia, przemocy lub groźby bezprawnej, podstępny, nadużycia stosunku zależności, wykorzystania stanu bezradności lub krytycznego położenia, wprowadzenia w błąd bądź niezdolności do właściwego pojmowania przedsiębranego działania, czy też udzielenia lub przyjęcia korzyści majątkowych czy osobistych albo obietnicy takowej osobie sprawującej opiekę albo nadzór nad innym człowiekiem. Czynnikiem niezbędnym do zakwalifikowania czynu jako handel ludźmi jest także podjęcie pewnych działań przez sprawcę celem wykorzystania drugiej osoby (może to odbywać się również za zgodą tej osoby).

Z powyższego wynika jak ważną rolę odgrywają w zapobieganiu i zwalczaniu tego negatywnego zjawiska organy ścigania, w tym Policja. Od skuteczności i efektywności podejmowanych przez nie działań zależy wolność, bezpieczeństwo, zdrowie i życie wielu ludzi, którzy stali się lub mogą się stać kolejnymi ofiarami tego procederu. Aby możliwe było skuteczne realizowanie przeciwdziałania temu zagrożeniu, niezbędna jest również szeroka współpraca międzyinstytucjonalna zarówno na szczeblu krajowym oraz międzynarodowym.

O społecznej doniosłości i znaczeniu problematyki handlu ludźmi świadczą też zapisy nowej strategii Unii Europejskiej w zakresie unii bezpieczeństwa: „Dotychczasowa niska skuteczność w zakresie wykrywania tych przestępstw (uzupełnienie recenzenta: *chodzi o przestępstwa związane z handlem ludźmi*) oraz ścigania i skazywania ich sprawców wskazuje

² United Nations Office on Drugs and Crime, *Global Report on Trafficking in Persons*, New York 2014.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny* (t.j. Dz.U. z 2019 poz. 1950).

na konieczność zastosowania nowego, usprawnionego podejścia. Nowe kompleksowe podejście do problemu handlu ludźmi pozwoli na powiązanie rozmaitych działań”⁴.

Przytoczone powyżej argumenty jednoznacznie wskazują na aktualność i trafność doboru problematyki rozprawy doktorskiej w kontekście jej walorów poznawczych i utylitarnych. Rozważania naukowe w obszarze zakreślonym tytułem dysertacji tj. *Policja wobec przestępstwa handlu ludźmi* mieszczą się w dziedzinie nauk społecznych – dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie. Przy ewentualnym wydaniu dysertacji w formie monografii warto rozważyć następujący tytuł: *Policja wobec zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi na przykładzie wybranych państw europejskich*, który pełniej oddawałby treści niniejszego opracowania naukowego.

Rozprawa doktorska przedłożona do recenzji niewątpliwie jest interesująca w swej jakościowej płaszczyźnie, a **przeprowadzone badania teoretyczne i empiryczne stanowią wzbogacenie stanu wiedzy odnoszącego się do aktywności Policji na rzecz ograniczenia zjawiska handlu ludźmi w przestrzeni społecznej.**

3. Ocena metodologiczna dysertacji

Założenia metodologiczne przeprowadzonych badań zawarto we **wstępie do rozprawy** (ss. 4-9) oraz w ujęciu szerszym opisano je w **rozdziale pierwszym** zatytułowanym *Założenia metodologiczne i obszar przeprowadzonych badań* (ss. 10-14). Jego struktura to cztery podrozdziały oraz wnioski. Natomiast w **rozdziale czwartym** Autorka przedstawiła organizację własnych badań sondażowych, a także zamieszczono w nim charakterystykę respondentów (ss. 117-121).

Wstęp stanowi prolegomena do rozdziału metodologicznego. W jego pierwszej części Doktorantka zaprezentowała przekonujące uzasadnienie wyboru tematu dysertacji zarysowując ogólną diagnozę badawczą: „Stosunkowo niskie kary i niewielka wykrywalność w porównaniu do skali zjawiska potęgują je, a szerokie rozlokowanie znacznie utrudnia wykrywanie i ściganie sprawców przestępstw” (s. 4). Następnie wyeksponowała wiodącą rolę Policji wśród formacji i służb realizujących zadania w obszarze handlu ludźmi. W dalszej kolejności zawarto następujące komponenty naukowej metodologii badań: główny cel badań, pięć celów szczegółowych, główny problem badawczy, pięć problemów szczegółowych,

⁴ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów w sprawie strategii UE w zakresie unii bezpieczeństwa, COM(2020)605final, Bruksela 2020.

hipotezy robocze odnoszące się do głównego problemu badawczego, główne możliwe ograniczenia przedmiotowej dysertacji, zastosowane metody teoretyczne, a także metodę empiryczną. Do **kwestii poprawności metodologicznej** wskazanych założeń badawczych odniosę się przy okazji analizowania treści rozdziału metodologicznego. W tym miejscu pragnę podkreślić, że właściwszym podejściem byłoby wskazanie ograniczeń dotyczących realizowanych badań niż rozprawy doktorskiej, która w gruncie rzeczy jest pisemnym sprawozdaniem ze zrealizowanego procesu badawczego. Ostatnim elementem wstępu jest krótka charakterystyka zawartości poszczególnych rozdziałów pracy oraz zakończenia. **Pewien niedosyt powoduje brak w nim kilku elementów metodologicznych, które stanowiłyby pełniejszą zapowiedź zasadniczej części pracy doktorskiej**, m.in. określenia zakresu przestrzennego i czasowego prowadzonych badań czy zwięzłego opisu grupy badawczej. Oprócz tego **zagregowania dostępnej i zawartej w literaturze naukowej wiedzy (w tym przedstawienie stanu badań)**, która odnosi się do przedmiotu projektowanego procesu badawczego. Wówczas Autorka mogłaby **w sposób bardziej przekonujący określić stan niewiedzy związany z podjętym tematem i uargumentować sens oraz potrzebę przeprowadzenia badań, których wyniki zaprezentowano w dysertacji.**

W **rozdziale pierwszym, metodologicznym** ponownie przedstawiono założenia metodologiczne procesu badawczego. Porównując ich zasadnicze elementy opisane w tym rozdziale z tymi zawartymi we wstępie, tj. główny cel, cele szczegółowe, główny problem badawczy, problemy szczegółowe i hipotezy odnoszące się do głównego problemu badawczego należy stwierdzić **w przypadku niektórych z nich występowanie różnic o charakterze merytorycznym, jak również redakcyjnym – przede wszystkim brak spójności dwukrotnie zaprezentowanych celów i problemów szczegółowych.** W związku z tym niełatwo jednoznacznie rozstrzygnąć, które cele i problemy stanowiły elementy procedury badawczej, która określa sekwencję poszczególnych etapów prowadzonych badań. Dopiero pogłębiona analiza struktury rozdziałowej i podrozdziałowej, treści pracy, a także wniosków końcowych z przeprowadzonych badań pozwala na rozstrzygnięcie tego dylematu i uznanie, iż pełniejszy obraz przyjętej strategii badań pozwalają ukształtować założenia metodologiczne znajdujące się w rozdziale pierwszym – metodologicznym.

Zasadniczym celem przeprowadzonych badań było: „zidentyfikowanie niedoskonałości w pracy Policji w walce z przestępstwem handlu ludźmi oraz na tej podstawie opracowanie zmian organizacyjnych i formalnoprawnych pozwalających usprawnić jej działania w tym zakresie”. Ujęto w nim aspekt celu teoretycznego (poznawczego) i utylitarne (praktycznego). Pierwszy przyczyni się do wypracowania koncepcji zmian organizacyjnych i

formalnoprawnych związanych ze zwalczaniem przez Policję przestępstwa handlu ludźmi. Drugi poprzez wdrożenie tej koncepcji powinien spowodować przede wszystkim eliminację zidentyfikowanych niedoskonałości i w ten sposób usprawnić działania Policji, w tym zakresie. **Pisarstwo naukowe wymaga używania precyzyjnego aparatu pojęciowego. Dlatego też moje zastrzeżenie budzi zastosowanie terminu „walka” w konstrukcji celu ogólnego. Uwzględniając zadania realizowane przez Policję w obszarze porządku i bezpieczeństwa publicznego bardziej wskazanym byłoby użycie pojęć „zapobieganie” i „zwalczanie”.**

Następnie wyodrębniono cele szczegółowe uwzględniając kontekst teoretyczny i empiryczny projektowanego procesu badawczego:

- „określono skalę, formy i działania jednostek pozapolicyjnych w Polsce wobec przestępstwa handlu ludźmi;
- na płaszczyźnie międzynarodowej oraz w wybranych państwach europejskich określono działania Policji mające na celu zapobieganie przestępstwu handlu ludźmi i zwalczanie go;
- oceniono rolę i zadania komórek organizacyjnych Policji przeznaczonych do zapobiegania przestępstwu handlu ludźmi w wymiarze krajowym i międzynarodowym;
- zaproponowano rozwiązania mogące mieć wpływ na udoskonalenie działań podejmowanych przez Policję wobec przestępstwa handlu ludźmi” (s. 13).

Analizując ten komponent założeń metodologicznych można odnieść wrażenie niewystarczającej staranności przy określaniu zwłaszcza celów szczegółowych nr 1 i 2. Dopiero z lektury tytułu i zawartości podrozdziału 1.3. można wywieść, iż chodzi o skalę zjawiska handlu ludźmi, a nie jak sugeruje pierwszy cel szczegółowy skalę działania jednostek pozapolicyjnych w Polsce. Podobnie przedstawia się sytuacja w odniesieniu do drugiego celu szczegółowego. To tytuł i rozważania znajdujące się w rozdziale drugim w sposób komunikatywny wyjaśniają intencje Autorki, iż chodzi o: „Przeciwdziałanie handlowi ludźmi w wymiarze międzynarodowym oraz na przykładzie policji wybranych państw europejskich”. **W odniesieniu do celów szczegółowych dyskusyjna jest również forma czasu przeszłego,** którą wykorzystano do ich opracowania. Cele naukowe to zamierzenia badacza, które są opracowywane na etapie konceptualizacji badań i dlatego powinny mieć raczej formę czasu przyszłego. Na zasadność takiego podejścia wskazuje też fakt, że odniesienie co do stopnia ich osiągnięcia powinno być sytuowane dopiero w zakończeniu pracy naukowej.

Główny problem badawczy został sformułowany przez Doktorantkę w postaci pytania: „Jak można udoskonalic działania podejmowane przez Policję w Polsce względem

przestępstwa handlu ludźmi?” **Odnosząc się do głównego problemu badawczego zasadnym jest stwierdzenie, iż Autorka podjęła się ambitnego i trudnego zadania o charakterze opisowym i diagnostycznym.** Jego rozwiązanie wymagało odpowiedzi na szereg pytań badawczych:

- „Jaka jest istota i jakie są rozmiary zjawiska przestępczości handlu ludźmi w Polsce oraz w jakim stopniu wystarcza zakres zadań nałożony na inne niż Policja podmioty (Straż Graniczną, Prokuraturę) odpowiedzialne za zwalczanie i przeciwdziałanie handlowi ludźmi w Polsce?
- Jakie elementy działania Policji wybranych państw europejskich oraz podmiotów międzynarodowych mogłyby poprawić skuteczność czynności wykonywanych przez Policję wobec przestępstwa handlu ludźmi?
- Jaka sfera działania Policji na obszarze krajowym i międzynarodowym jest wystarczająca w zakresie przestępstwa handlu ludźmi, a jaka wymaga poprawy?
- Jak należałoby ukierunkować rozwiązania organizacyjne, formalnoprawne oraz zakres współpracy i koordynacji działań w wymiarze międzynarodowym, aby udoskonalić czynności podejmowane przez Policję wobec przestępstwa handlu ludźmi?” (ss. 13-14).

Poddając ocenie problemy szczegółowe pragnę podkreślić, że odnoszą się one do wyników badań zawartych w rozdziałach merytorycznych pracy, a także korespondują z głównym problemem badawczym.

Biorąc pod uwagę treść głównego problemu badawczego Autorka wyodrębniła hipotezy robocze, którym nadała brzmienie:

- „Zakłada się, że poprzez wprowadzenie zmian w zakresie organizacyjnym, formalnoprawnym oraz w obszarze współpracy międzynarodowej można udoskonalić działania podejmowane przez Policję względem przestępstwa handlu ludźmi, a tym samym zwiększyć bezpieczeństwo obywateli.
- Zakłada się, że poprzez implementację rozwiązań przeciwdziałania handlowi ludźmi stosowanych przez Policję z wybranych państw europejskich oraz podmiotów międzynarodowych można udoskonalić pracę Policji w tym zakresie” (s. 14).

Hipotezy robocze, odzwierciedlają zapewne istotę hipotezy centralnej. Z zakończenia dysertacji wynika, że przyjęte hipotezy naukowe zostały potwierdzone (s. 232). W ocenianej rozprawie doktorskiej brak hipotez szczegółowych powiązanych z problemami szczegółowymi. Wyrażam przekonanie, iż Autorka w czasie publicznej obrony przedstawi uzasadnienie dla pozytywnej weryfikacji przyjętych hipotez roboczych.

Innym mankamentem recenzowanej pracy naukowej jest identyfikacja i przejrzysta prezentacja ograniczeń związanych z prowadzonymi badaniami. We wstępie Autorka stwierdza, iż „Główne ograniczenia przedmiotowej dysertacji doktorskiej mogły wynikać z:

- niemożności wyjaśnienia na bieżąco zaistniałych wśród respondentów wątpliwości co do pytań – pytania sformułowano w sposób precyzyjny, dzięki czemu nie wymagały one dodatkowego kontaktu ze strony respondentów;
- znikomych w stosunku do liczby rozesłanych kwestionariuszy odpowiedzi zwrotnych – docelową liczbę wypełnionych ankiet osiągnięto, zmniejszając, zgodnie z sugestiami KGP, liczbę respondentów;
- niepełnego lub niezgodnego z instrukcją wypełnienia kwestionariusza ankiety – 90% ankiet wypełniono zgodnie z wytycznymi i zaznaczono w nich wszystkie odpowiedzi;
- niewypełnienia rozesłanych kwestionariuszy we wskazanym czasie – ankiety napływały w okresie od tygodnia do 5 tygodni od momentu dostarczenia kwestionariuszy do każdej z komend” (s. 7).

Natomiast w rozdziale metodologicznym znajduje się zapis, iż „Podczas prowadzenia badań ankietowych nie pojawiły się dodatkowe ograniczenia” (s. 16-17), po czym Doktorantka przywołuje powyższy katalog prawie w dosłownym brzmieniu jak wyżej. Następnie w różnych fragmentach recenzowanej rozprawy doktorskiej wskazuje różnego rodzaju trudności w realizowanym procesie badawczym, m.in.: „Ograniczenie w postaci niewypełnienia ani jednej ankiety przez funkcjonariuszy znalazło odzwierciedlenie w Komendzie Wojewódzkiej Policji w Poznaniu, o czym świadczy pismo z 24 września 2019 r. przygotowane przez pełnomocnika Komendanta Wojewódzkiego Policji w Poznaniu do spraw współpracy naukowo-badawczej” (s. 17); „Jednakże z uwagi na sytuację epidemiologiczną w kraju, tj. rozprzestrzenianie się choroby zakaźnej COVID-19 wywołanej zakażeniem wirusem SARS-CoV-2, powstały nowe ograniczenia (...). W związku z powyższym, aby zminimalizować ryzyko, w porozumieniu ze specjalistami zdecydowano, że wywiady zostaną przeprowadzone korespondencyjnie” (s. 20).

Do rozwiązania problemów naukowych, a także do zweryfikowania przyjętej hipotezy centralnej w procesie badań zastosowano metody teoretyczne: analizy i syntezy, indukcji i dedukcji, porównania i abstrahowania oraz metodę empiryczną: sondażu diagnostycznego. W badaniach wykorzystano technikę ankietowania i wywiadu, czego następstwem było opracowanie i zastosowanie dwóch narzędzi badawczych: kwestionariusza ankiety i kwestionariusza wywiadu (wprawdzie opisano jego zawartość na stronach 20 i 21, ale nie został on dołączony do rozprawy w postaci załącznika). **Zatem Autorka dobierając metody i**

techniki badawcze zastosowała koncepcję triangulacji czego potwierdzeniem jest kombinacja metod teoretycznych i empirycznych, a także o charakterze ilościowym oraz jakościowym. Dobór metod i technik badawczych był trafny i adekwatny uwzględniając przyjęte założenia metodologiczne i tematykę dysertacji.

Pewnym uzupełnieniem koncepcji metodologicznej badań jest podrozdział 4.1. *Organizacja badań i respondenci* będący elementem struktury rozdziału czwartego. Z jego treści wynika, iż do przeprowadzenia analizy uzyskanych wyników badań wykorzystano zmienne zależne i niezależne. Ponadto zaprezentowano w nim charakterystykę respondentów. **Dobór i ustalenie zmiennych jest niewątpliwie jednym z kluczowych elementów procesu badawczego. Dlatego też uwzględnienie ich w badaniach przeprowadzonych na potrzeby pracy doktorskiej zasługuje na pozytywną ocenę. Kwestią dyskusyjną jest zawartość tego podrozdziału w kontekście pierwszego członu jego tytułu.** Bowiem organizacja badań z reguły obejmuje dwie fazy tj. koncepcyjną i wykonawczą. Pierwsza z nich dotyczy m.in. formułowania tematu, przedmiotu badań, celów i problemów badawczych, stawiania hipotez naukowych, doboru metod i technik badawczych. Z kolei druga składa się z takich etapów jak chociażby: przeprowadzenie badań właściwych, uporządkowanie materiału badawczego, weryfikacja hipotez, a także sformułowanie wniosków z badań. ***Z tego względu w czasie obrony publicznej proszę o omówienie modelu organizacji badań, który zaimplementowała Doktorantka na potrzeby badań własnych.***

Dokonując charakterystyki respondentów Autorka uwzględniła dwa rodzaje tzw. „przeszkolenia resortowego”: podstawowe i specjalistyczne. **W mojej ocenie wystąpiła tutaj pewna nieścisłość terminologiczna i nie wskazanie jednego z istotnych szkoleń zawodowych.** Obecnie w Policji występują tylko dwa rodzaje szkoleń zawodowych: szkolenie zawodowe podstawowe i szkolenie zawodowe dla absolwentów szkół wyższych (tzw. szkolenia oficerskiego). Natomiast wszystkie pozostałe działania edukacyjne związane z nabywaniem, aktualizowaniem, rozszerzaniem oraz pogłębianiem wiedzy i umiejętności zawodowych policjanta są doskonaleniem zawodowym realizowanym m.in. w formie kursów specjalistycznych.

W trakcie prowadzonych badań Autorka korzystała z dość licznych i różnorodnych pozycji z obszaru literatury przedmiotu oraz innych źródeł. Bibliografia zawiera: 82 wydawnictwa zwarte i artykuły, 55 aktów prawnych, 68 źródeł internetowych oraz 21 innych źródeł. Wśród nich 32 to źródła obcojęzyczne. Odnosząc się do zgromadzonych źródeł chciałbym jeszcze zwrócić uwagę na niewielką liczbę pozycji literaturowych z zakresu metodologii badań, które zostały wykorzystane przez Doktorantkę przy pisaniu pracy

doktorskiej. W bibliografii można pod tym względem znaleźć zaledwie trzy monografie naukowe.

Pomimo zastrzeżeń, które opisano wyżej Autorka wykazała się kompetencjami niezbędnymi do kształtowania procesu poznania naukowego, co stanowi warunek pretendowania do uzyskania pierwszego stopnia naukowego. Ponadto mając świadomość różnych podejść do metodologii badań stwierdzam, że zastosowana procedura badawcza odpowiada wymogom metodologicznym.

4. Ocena merytoryczna rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska została napisana w formie opracowania monograficznego i składa się ze: spisu treści; wstępu; rozdziału metodologicznego; czterech rozdziałów merytorycznych; zakończenia; bibliografii; wykazu skrótów, tabel, rycin i wykresów; załączników, streszczenia rozprawy doktorskiej oraz summary. **Zatem opiniowana praca ma klasyczny układ wewnętrzny**, co ułatwia jej lekturę, a także analizę zawartych w niej treści. Dysertacja liczy ogółem 235 stron.

Pierwszy komponent pracy doktorskie objęty oceną merytoryczną obejmuje **dwa podrozdziały rozdziału pierwszego** zatytułowane: 1.3. *Pojęcie handlu ludźmi i współczesna skala zjawiska* (ss. 22-29) oraz 1.4. *Podstawowe formy handlu ludźmi* (ss. 30-47). Podrozdział 1.3. *Pojęcie handlu ludźmi i współczesna skala zjawiska* rozpoczyna się od zarysowania genezy niewolnictwa i wykazania jego związku przyczynowo-skutkowego z handlem ludźmi. Ten fragment dysertacji Autorka trafnie konkluduje, iż: „Współcześnie handel ludźmi również postrzegany jest jako pewnego rodzaju forma niewolnictwa” (s. 23). Potem następuje ekspozycja ujęć definicyjnych pojęcia „handel ludźmi” na gruncie aktów prawa krajowego i międzynarodowego. Natomiast skala współczesnego zjawiska handlu ludźmi została omówiona, m.in. na podstawie statystyki za lata 2007-2009 odnoszącej się do art. 189a § 1-2, art. 253 §1 i art. 204 § 4 Kodeksu karnego. **Ustosunkowując się do rozważań zawartych w tym podrozdziale należy stwierdzić, iż są one interesujące poznawczo. Jednak ich wartościowym uzupełnieniem byłoby wskazanie wśród prezentowanych interpretacji handlu ludźmi jednej z najbardziej szczegółowych definicji tego pojęcia, która została**

wypracowana podczas konferencji Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) w 1999 r.⁵.

Podrozdział 1.4. *Podstawowe formy handlu ludźmi* stanowi przegląd różnych form handlu ludźmi, a także kilku istotnych zagadnień bezpośrednio lub pośrednio z nimi związanych. Doktorantka dokonała umiejętnej deskrypcji zjawiska handlu ludźmi i wyodrębniła ważne jego składowe, w tym: proces wiktyimizacji, przyczyny i skutki bycia ofiarą, profil sprawcy tego przestępstwa. Układ treści tego podrozdziału jest rezultatem przyjęcia dominującego poglądu w opracowaniach naukowych, że „Do podstawowych form handlu ludźmi należy handel kobietami, dziećmi oraz organami ludzkimi, a także handel w celu wykorzystania jako tania siła robocza” (s. 30). Prezentowane poglądy Autorka wzbogaca pięcioma zestawieniami statystycznymi, które potwierdzają wagę i znaczenie podjętej tematyki. **Na podkreślenie zasługuje fakt, że Doktorantka nie tylko opisuje prezentowane dane statystyczne, lecz podejmuje się również ich interpretacji.** Zwieńczeniem przeprowadzonych analiz naukowych są wnioski (sformułowano ich siedem). **Zapoznając się z nimi odniosłem wrażenie, że nie zawsze Autorka kierowała się algorytmem wnioskowania logicznego, który zakłada istnienie przesłanki warunkującej formułowanie wniosku,** np.: „2. Dla zmniejszenia skali zjawiska handlu ludźmi należy w codziennych odprawach wyznaczać konkretne zadania policjantom” (s. 47). W ocenianych podrozdziałach tj. 1.3. i 1.4. trudno odnaleźć treści dotyczące odpraw służbowych czy sposobu pełnienia służby przez policjantów mogące być podstawą takiego wnioskowania.

W **rozdziale drugim** noszącym tytuł: *Przeciwdziałanie handlowi ludźmi w wymiarze międzynarodowym oraz na przykładzie policji wybranych państw europejskich* (ss. 48-83) omówiono problematykę: *Spółeczności międzynarodowej, Narodów Zjednoczonych i Unii Europejskiej wobec handlu ludźmi* (podrozdział 2.1.); *Roli Europolu i Interpolu w zwalczaniu handlu ludźmi* (podrozdział 2.2.); *Przeciwdziałania handlowi ludźmi w wybranych państwach europejskich* (podrozdział 2.3.) odwołując się do doświadczeń: Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Republiki Federalnej Niemiec, Ukrainy, Republiki Włoskiej oraz Republiki Francuskiej. Również podsumowaniem tych rozważań są wnioski sformułowane na końcu rozdziału. Pierwszy podrozdział zawiera rys historyczny sankcjonowania handlu ludźmi od umowy z 1904 r. poprzez prawodawstwo Ligii Narodów (aż

⁵ *Trafficking In human beings. Implications for the OSCE. Organization for security and co-operation in Europe, Review conference, September 1999 r., http://www.osce.org/documents/odihr/1999/09/1503_en.html#p21* (dostęp: 02.01.2021 r.).

do czasów wybuchu II wojny światowej w 1939 r.). Jednak jego zasadnicza część to namysł nad dorobkiem prawnym dwóch najbardziej znaczących organizacji międzynarodowych, tj. Organizacji Narodów Zjednoczonych i Unii Europejskiej. **W zasadzie za jedyny mankament można uznać pominięcie w dokonanym przeglądzie ważnych regulacji prawnych *Protokołu o zapobieganiu zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi* przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., który został ratyfikowany przez Polskę dnia 26 września 2003 r. (powszechnie jest on nazywany protokołem z Palermo) i dokonanie chociaż krótkiej jego prezentacji.** Kolejny podrozdział w sposób wyczerpujący opisuje działalność dwóch najważniejszych organizacji policyjnych, a mianowicie Europolu i Interpolu w zakresie zwalczania handlu ludźmi w wymiarze międzynarodowym. Autorka omawia w nim zadania tych instytucji, a następnie wskazuje obszary współpracy pomiędzy polską Policją, a tymi organizacjami. Podrozdział 2.3. to swoistego rodzaju studium przypadku ilustrujące dobre praktyki przeciwdziałania i zwalczania handlu ludźmi na podstawie doświadczeń wyżej wskazanych państw. Każde z nich zostało scharakteryzowane, m.in. pod kątem obowiązujących aktów prawnych (międzynarodowych i wewnętrznych) dotyczących problematyki handlu ludźmi, zadań służb porządkowych (policyjnych) w zakresie zapobiegania i zwalczania tego zagrożenia, realizowanych przykładowych programów profilaktycznych, jak również działalności niektórych organizacji pozarządowych na rzecz przede wszystkim pomagania ofiarom handlu ludźmi. Podrozdział ten kończy sześć wniosków, które stanowią podsumowanie tej tematyki i wyznaczają kierunki działań doskonalących mogących zmniejszyć skalę zjawiska handlu ludźmi oraz spowodować udzielanie w szerszym zakresie pomocy jego ofiarom.

Rozdział drugi świadczy o dużej wiedzy Doktorantki i ciężkiej pracy, którą wykonała docierając do tak wielu różnorodnych źródeł, w tym obcojęzycznych. Dzięki temu zawarte w nim rozważania mają solidną podbudowę naukową, o czym świadczą też liczne i starannie sporządzone przypisy.

Trzeci rozdział został poświęcony odpowiedzialności Policji w zwalczaniu handlu ludźmi i zapobieganiu temu zjawisku (ss. 84-116). Jego struktura obejmuje następujące zagadnienia: 3.1. *Handel ludźmi a prawo polskie*; 3.2. *Jednostki i komórki organizacyjne Policji przeznaczone do zapobiegania przestępstwom handlu ludźmi*; 3.3. *Wymiar krajowy działań Policji w zakresie przestępstwa handlu ludźmi*; 3.4. *Wymiar międzynarodowy działań Policji w zakresie przestępstwa handlu ludźmi*; 3.5. *Pozapolicyjne podmioty odpowiedzialne za zwalczanie handlu ludźmi i przeciwdziałanie mu*. Ostatni element to wnioski etapowe. Na

początku swych rozważań czyli w podrozdziale 3.1. Autorka dokonuje charakterystyki przestępstwa handlu ludźmi na podstawie Kodeksu karnego z 1997 r. Słusznie zauważa, że: „We wszystkich formach handlu ludźmi istotne jest działanie sprawcy w celu wykorzystania drugiego człowieka” (s. 85). Jednak później podejmuje kwestię przeciwdziałania handlu ludźmi w Polsce w oparciu m.in. o *Krajowy Plan Działań przeciwko Handlowi Ludźmi* (s. 86 i inne). Następnie przybliży działalność kilku organizacji pozarządowych zaangażowanych w zwalczanie, pomaganie i zapobieganie temu zjawisku. Z kolei podrozdział 3.2. pokazuje rozwój rozwiązań organizacyjnych w polskiej Policji, które stanowiły odpowiedź na wciąż wzrastającą skalę zjawiska handlu ludźmi. Analizując nieformalne i formalne struktury organizacyjne Doktorantka wskazuje na niezwykle znaczącą zmianę polegającą na powołaniu w 2014 r. Wydziału do Walki z Handlem Ludźmi w strukturze Biura Służby Kryminalnej Komendy Głównej Policji. Oprócz tego wyjaśnia przesłanki podejmowanych decyzji: „Częste zmiany w strukturach zajmujących się zapobieganiem handlowi ludźmi i zwalczaniem go spowodowane były koniecznością usprawnienia podejmowanych działań, a także prawidłową koordynacją” (s. 93). Podrozdział 3.3. to omówienie wymiaru krajowego działań Policji w zakresie przestępstwa handlu ludźmi. W ramach zawartych w nim rozważań Autorka przedstawia zadania związane z handlem ludźmi w Polsce, które wykonują policjanci ze służby prewencyjnej, kryminalnej i śledczej. W dalszej części znajdują się najnowsze dane statystyczne odnośnie przestępstwa handlu ludźmi. Natomiast podrozdział 3.4. rozpoczyna się od refleksji ze strony Doktorantki, iż: „Z uwagi na międzynarodowy charakter przestępstwa tylko współpraca na skalę światową może przynieść rezultaty w walce z niepożądanym zjawiskiem” czyli handlem ludźmi (s. 104). Dodatkowo stanowi on studium analizy obszarów współpracy polskiej Policji z różnymi podmiotami zagranicznymi, w szczególności z Interpolem i Europolem, a także Eurojustem czy Frontexem. W ramach podrozdziału 3.5. zaprezentowano dwa podmioty, które mają swój znaczący udział w zapobieganiu i zwalczaniu handlu ludźmi tj. Straż Graniczną i Prokuraturę. Skalę ich zaangażowania dobrze oddają dane statystyczne zamieszczone w tym podrozdziale. Do tego rozdziału sformułowano osiem wniosków, które powinny przyczynić się do usprawnienia działań przede wszystkim Policji w obszarze zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi. **Ten rozdział teoretyczny także został przygotowany z należytą skrupulatnością i zasadnym jest wysoka ocena jego wartości merytorycznej. Treści w nim zawarte są przemyślane i komplementarne.**

W rozdziale czwartym pt. *Wyniki badań empirycznych metodą sondażu diagnostycznego z ankietowaniem* zaprezentowano i omówiono wyniki badań empirycznych przeprowadzonych wśród funkcjonariuszy Policji zajmujących się problematyką handlu ludźmi

(ss. 117-155). Komponentami tego rozdziału jest sześć podrozdziałów: 4.1. *Organizacja badań i respondenci* (ten podrozdział został poddany ocenie w pkt. 3 *Ocena metodologiczna dysertacji*); 4.2. *Czynniki zewnętrzne a skuteczność w zwalczaniu handlu ludźmi*; 4.3. *Szkolenia funkcjonariuszy Policji*; 4.4. *Współpraca Policji z podmiotami zewnętrznymi w zakresie handlu ludźmi*; 4.5. *Ofiary handlu ludźmi*; 4.6. *Procedury i przepisy prawne*. Podrozdziały od 4.2. do 4.6. zawierają odpowiedzi na pytania badawcze zawarte w części zasadniczej kwestionariusza ankiety - ogółem było ich 15 (ss. 217-220). Doktorantka przedstawiła je w formie graficznej na wykresach lub w tabelach, a także w formie opisowej (komentarzy autorskich). Do przeprowadzenia analizy statystycznej zgromadzonych danych Autorka wykorzystwała również testy niezależności Chi-2 Pearsona i U Manna-Whitneya oraz współczynniki korelacji V Cramera i rho-Spermana. Z wcześniejszych zapisów (s. 117) wynika, że w sprawozdaniu z procesu badawczego zawarto przede wszystkim te korelacje, które okazały się istotne statystycznie lub bliskie istotności statystycznej. W badaniu ankietowym wzięło udział 65 respondentów – byli to specjaliści ds. handlu ludźmi z różnych jednostek organizacyjnych Policji. We wcześniejszej części dysertacji wyjaśniono powody zmniejszenia wielkości próby badawczej – ze 190 ankietowanych do 65 osób (ss. 15-16). **Pewien niedosyt powoduje brak odniesienia się ze strony Autorki do kwestii ewentualnych dodatkowych odpowiedzi udzielanych przez ankietowanych na poszczególne pytania.** Jego źródłem jest fakt, iż każde pytanie z części zasadniczej kwestionariusza ankiety zostało uzupełnione o pole „Miejsce na dodatkowy komentarz”. Jednak z opisu badań nie wynika, czy badani skorzystali z tej możliwości. **Inna nieścisłość dotyczy opracowywania korelacji pomiędzy odpowiedziami badanych a dwoma zmiennymi zależnymi: „Uzyskane przeszkolenie resortowe” oraz „Staż służby w Wydziale do Walki z Handlem Ludźmi”.** W przypadku pierwszej zmiennej stosowny wywód znajduje się na stronie 9 recenzji. Druga wątpliwość wiąże się z tym, iż policjanci uczestniczący w badaniach pełnili służbę w jednostkach organizacyjnych Policji na terenie całego kraju. Natomiast Wydział do Walki z Handlem Ludźmi funkcjonuje tylko w strukturze Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji. Na szczeblu komend wojewódzkich/stołecznej Policji zadania te są realizowane w ramach zespołów ds. handlu ludźmi, które umiejscowiono w wydziałach kryminalnych tych jednostek. O tym, że Doktorantka dysponowała ową wiedzą świadczą rozważania ze stron 93-95 pracy doktorskiej. **Oprócz tego rozdział czwarty ze względu na sposób opracowania wyników badania ilościowego jest dziełem znaczącym i świadczy o kompetencjach Doktorantki związanych z opracowaniem obszernego materiału badawczego.**

Rozdział piąty pt. *Opinie ekspertów i propozycje rozwiązań pozwalające udoskonalić działania podejmowane przez Policję wobec przestępstwa handlu ludźmi*. Rozważania na ten temat zawarto w czterech podrozdziałach: 5.1. *Czynniki wpływające na efektywność działania i szkolenia*; 5.2. *Proces identyfikacji ofiar handlu ludźmi i postępowanie wobec nich*; 5.3. *Algorytm Straży Granicznej, Prokuratury i instytucji zagranicznych w sprawach o handel ludźmi*; 5.4. *Propozycje zmian formalnoprawnych i organizacyjnych oraz w zakresie współpracy i koordynacji działań w wymiarze międzynarodowym*. W tym rozdziale Doktorantka zaprezentowała wyniki przeprowadzonych wywiadów eksperckich. Po wstępnych ustaleniach udział w nich zadeklarowało 15 policjantów, ale zwrotnie otrzymano tylko 8 wypełnionych kwestionariuszy wywiadu. **Interesującym uzupełnieniem wiedzy dotyczącej osób biorących udział w wywiadach ustrukturyzowanych byłaby ich bardziej szczegółowa charakterystyka.** Respondenci udzielali odpowiedzi na dwanaście pytań o charakterze diagnostyczno-projekcyjnym. W treści merytorycznej tego rozdziału zawarto liczne konkluzje wynikające z odpowiedzi udzielanych przez ekspertów (praktyków). Szczególną wartość poznawczą, jak również utylitarną mają uargumentowane propozycje zmian formalnoprawnych i organizacyjnych, których wdrożenie powinno: „uskutecznić pracę funkcjonariuszy z ofiarami handlu ludźmi, a także w dłuższej perspektywie przyczynić się do zmniejszenia skali zjawiska.” (s. 176). W ostatniej części rozdziału piątego omówiono rolę i znaczenie współpracy międzynarodowej w zapobieganiu oraz zwalczaniu handlu ludźmi, akcentując transgraniczny wymiar tego przestępstwa. Ogółem Autorka zaproponowała wprowadzenie 20 zmian usprawniających, w tym: 10 zmian formalnoprawnych, 5 organizacyjnych oraz 5 odnoszących się do współpracy i koordynacji działań w wymiarze międzynarodowym. **Opisane wyniki badania jakościowego są potwierdzeniem dociekliwości naukowej Doktorantki, która w ten sposób przeprowadziła pogłębioną analizę badanego zjawiska handlu ludźmi.**

W **zakończeniu** rozprawy Doktorantka zasadnie stwierdza, iż „**Główny cel został osiągnięty** – zidentyfikowano niedoskonałości pracy Policji w walce z przestępstwem handlu ludźmi i przygotowano propozycje zmian organizacyjnych i formalnoprawnych pozwalających usprawnić jej działania w tym zakresie. Osiągnięto także cele szczegółowe”. Do takich konkluzji uprawniają wyniki przeprowadzonych badań teoretycznych i empirycznych. „Założone **hipotezy robocze potwierdzono**. Poprzez wprowadzenie zaproponowanych zmian w zakresie organizacyjnym, formalnoprawnym oraz w obszarze współpracy międzynarodowej można udoskonalić działania podejmowane przez Policję względem przestępstwa handlu ludźmi, a tym samym zwiększyć bezpieczeństwo obywateli. Ponadto poprzez implementację rozwiązań przeciwdziałania handlowi ludźmi stosowanych przez policje z wybranych państw

europiejskich i podmioty międzynarodowe można udoskonalić pracę Policji polskiej w tym zakresie.” (s. 187). Ostatnim elementem zakończenia są wnioski z badań, których sformułowano osiem.

Przeprowadzone badania studyjne (teoretyczne) to wyraz umiejętnej narracji naukowej ze strony Autorki. Treści rozdziałów merytorycznych oraz wyniki badań empirycznych zostały zaprezentowane w sposób logiczny i spójny. Warstwa merytoryczna dysertacji w pełni zasługuje na pozytywną ocenę i docenienie wysiłku badawczego Doktorantki pomimo nielicznych zastrzeżeń opisanych w tym punkcie recenzji. W związku z opublikowaniem 24 lipca 2020 r. Komunikatu Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów *w sprawie strategii UE w zakresie unii bezpieczeństwa*, COM(2020)605final, Bruksela 2020, ***proszę Autorkę o przedstawienie i uzasadnienie podczas obrony publicznej swojego stanowiska dotyczącego wystarczającego lub niewystarczającego uwzględnienia w tym dokumencie zjawiska handlu jako zagrożenia wymagającego wspólnych działań.***

5. Wniosek końcowy

Rozprawa doktorska autorstwa p. mgr Katarzyny Gad pt. *Policja wobec przestępstwa handlu ludźmi jest dziełem autorskim i oryginalnym, które spełnia wymogi dla prac doktorskich określone w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki w związku z art. 179 Ustawy z dnia 03 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* i wnoszę o jej dopuszczenie do publicznej obrony.

Na koniec pragnę pogratulować Autorce dysertacji podjęcia się trudu przeprowadzenia badań i napisania pracy, która porusza tak ważną problematykę związaną z bezpieczeństwem indywidualnym i społecznym człowieka.